

10. YILINDA SURIYE KRİZİ

ÖYTUN ORHAN

Levant Çalışmaları Koord. ORSAM

“

Ortadoğu genelinde yaşanan halk hareketleri, Suriye halkının rejime karşı var olan korku eşiğinin aşılmasını sağladı. İkincisi, Libya ve Mısır'da uzun süreli iktidarların yıkılarak yeni yönetimlerin iş başına gelmesi Suriye halkında “biz de yapabiliriz” gibi bir düşüncenin doğmasını sağladı.

”

2010 yılının Aralık ayında Kuzey Afrika'da başlayarak Ortadoğu'ya yayılan muhalif halk hareketleri bir anlamda meşruiyet testi niteliğindedir. Siyasal katılıma izin vermeyen siyasi yapısı, otoriter devlet anlayışı, adil gelir dağılımına izin vermeyen ekonomik düzeni ve toplumsal düzlemde yer alan etnik/dinsel fay hatları ile Suriye'nin bu testi başarılı geçmesi beklenmiyordu. Nitekim Suriye'nin Ürdün sınırında yer alan Dera Vilayeti'nde 14-16 yaş aralığındaki gençlerin duvarlara “halk rejimi istemiyor” yazması, gençlerin gözaltına alınması ve Suriye devriminin sembol ismi hâline gelen



13 yaşındaki Hamza Ali el-Hatib'in gözaltında işkence ile öldürülmesi sonucunda Dera halkı sokaklara döküldü.

Hafız Esad döneminde yönetime karşı en ciddi başkaldırı olarak tanımlanabilecek Müslüman Kardeşler Hareketi'nin Suriye'deki eylemleri ve örgütlenmesine 1982 Hama Katliamı ile son verilmişti. Suriye rejimi, binlerce insanın hayatını kaybetmesi ile sonuçlanan bu olaydan sonra ciddi bir muhalif

halk hareketi ile karşılaşmamıştı. Dolayısıyla Suriye rejiminin, Dera'da başlayan muhalif halk hareketlerine karşı ilk refleksi yine güç kullanımı oldu. Ancak güç kullanımını birkaç faktör nedeniyle muhalif hareketlerin bastırılmasını sağlayamadı. Birincisi Ortadoğu genelinde yaşanan halk hareketleri, Suriye halkının rejime karşı var olan korku eşliğinin aşılmasını sağladı. İkincisi, Libya ve Mısır'da uzun süreli iktidarların yıkılarak yeni yönetimlerin iş başına gelmesi Suriye halkında "biz de yapabiliriz" gibi bir düşüncenin

doğmasını sağladı. Üçüncüsü sosyal medyanın yoğun şekilde kullanımını sayesinde Suriye halkı kendi içinde organize olabildi ve ülke içindeki gelişmeler anında uluslararası kamuoyu ile paylaşıldı. Son olarak başta ABD ve Batı olmak üzere uluslararası kamuoyunun büyük çoğunluğunun Suriye'de değişimden yana tavır alması Suriye halkını cesaretlendirdi. Bu faktörlere bağlı olarak Suriye'de halk ayaklanması kısa zaman içinde hem coğrafya hem de katılım olarak genişledi.

“Suriye Ulusal Konseyi kısa zaman içinde uluslararası kamuoyunun büyük çoğunluğu tarafından Suriye halkının meşru temsilcisi olarak kabul edildi ve devletler tarafından muhatap alındı. Suriye Ulusal Konseyi kendi içinde farklı toplumsal ve ideolojik kesimleri barındıran bir çatı muhalif yapılanmaydı.

SURİYE SİYASAL VE ASKERÎ MUHALEFETİNİN OLUŞUM SÜRECİ

Rejimin siyasal alanı tamamen kontrol ediyor olması nedeniyle Suriye halkının örgütlenme tecrübesi neredeyse yok denecek kadar azdı. Ayrıca rejimin güç kullanımını nedeniyle muhalif kesimlerin ülke içinde örgütlenebilmesi mümkün değildi.





“Suriye dışında muhalif siyasi örgütlenme çabalarının başladığı 2011 yılında, Suriye içindeki sivil halk hareketleri de silahlı direnişe doğru evrilmeye başlamıştı. Suriye ordusundan ayrılan bazı askerler dağımık Suriyeli silahlı grupları tek çatı altında toplamak için, Riyad Esad liderliğinde “Özgür Suriye Ordusu” (ÖSO) adıyla muhalif orduyu Haziran 2011 tarihinde kurdu. Böylece Suriye genelindeki bütün silahlı muhalifler kendilerini ÖSO çatısı altında tanımlamaya başladı.

Buna bağlı olarak rejim karşıtı muhalif kesimler Türkiye’de düzenledikleri bir dizi konferansın ardından Ağustos 2011 tarihinde İstanbul’da Suriye Ulusal Konseyinin kuruluşunu ilan etti. Suriye Ulusal Konseyi kısa zaman içinde

uluslararası kamuoyunun büyük çoğunluğu tarafından Suriye halkının meşru temsilcisi olarak kabul edildi ve devletler tarafından muhatap alındı. Suriye Ulusal Konseyi kendi içinde farklı toplumsal ve ideolojik kesimleri barındıran bir çatı muhalif yapılanmaydı. Suriye Ulusal Konseyinin bir blok olarak içinde yer aldığı ve daha geniş muhalif kesimleri temsil eden “Suriye Ulusal Koalisyonu” ise Kasım 2012 tarihinde Doha’da kuruldu. 26 Mart 2013 tarihinde de Suriye’nin Arap Birliği’ndeki koltuğunun Suriye Ulusal Koalisyonu’na devredilmesi kararı alındı.

Suriye dışında muhalif siyasi örgütlenme çabalarının başladığı 2011 yılında, Suriye içindeki sivil halk hareketleri de silahlı direnişe doğru evrilmeye başlamıştı. Suriye ordusundan ayrılan bazı askerler dağımık Suriyeli silahlı grupları tek çatı altında toplamak için, Riyad Esad liderliğinde “Özgür Suriye Ordusu” (ÖSO) adıyla muhalif orduyu Haziran 2011 tarihinde kurdu. Böylece Suriye genelindeki bütün silahlı muhalifler kendilerini

ÖSO çatısı altında tanımlamaya başladı. Ancak ÖSO hiçbir zaman bütüncül bir yapı olmadı ve ÖSO liderliği ile yereldeki bileşenler arasında emir komuta zinciri sağlamadı. Zaman içinde kendini ÖSO çatısı altında tanımlayan ancak pratikte bağımsız hareket eden irili ufaklı yüzlerce silahlı grup ortaya çıktı. Bu süreç zarfında el-Kaide de Suriye’de merkezi otoritenin zayıflaması ve yeni bir savaş sahası doğmasını fırsat bilerek Suriye’de örgütlenmeye başladı.

Bu gelişmelerle paralel şekilde güçlenen bir diğer aktör terör örgütü PKK’nın Suriye kolu PYD oldu. Türkiye’nin Suriyeli muhalifleri desteklemesine karşılık Şam eskiden kullandığı PKK kartını yeniden oynamaya karar verdi ve PYD’nin o dönemki lideri Salih Müslim’in Suriye’ye girişine izin verildi. Suriye rejiminin bu hamlesinin bir diğer nedeni Kürtler arasında baş gösteren muhalif siyasi ve sosyal hareketleri PKK vasıtası ile bastırmaktı. PKK/PYD bu süreçte rejim karşıtı sokağa dökülen Kürtlere baskı uyguladı ve yine rejim muhalifi Kürt siyasi figürleri suikastlar yoluyla ortadan kaldırdı. 19 Temmuz 2012 tarihinde ise Suriye ordusu, Kürtlerin yoğun yaşadığı Türkiye sınırında yer alan bazı yerleşimlerden geri çekildi ve kontrolü PYD ve silahlı kanadı YPG’ye devretti. YPG, 2014 yılının Ocak ayında sırasıyla tek taraflı olarak “Cezire, Kobani ve Afrin kantonlarını” ilan etti. Terör örgütü PYD ve silahlı kanadı YPG’nin esas güçlü bir aktör olarak ortaya çıkışı ise ABD’nin desteği sayesinde 2014 yılı sonrasında gerçekleşti.

“

BM Suriye Özel Temsilcisi Kofi Annan koordinatörlüğünde 30 Haziran 2012'de Suriye iç savaşı ile ilgili ilk uluslararası zirve olarak tarihe geçen Cenevre Müzakereleri başlatıldı. Cenevre sürecinin en büyük zaafı çok geniş katılımlı olması ve sahada doğrudan nüfuza sahip aktörleri içermiyor olmasıydı.

”

SURİYE KRİZİ İÇİN SİYASİ ÇÖZÜM SÜRECİ

2011 yılının ortasından itibaren Suriye krizine siyasi çözüm bulmak adına Birleşmiş Milletler (BM) öncülüğünde girişimler başlatılmıştı. BM, Suriye rejimi ve muhalifler arasında ateşkes sağlanması ve sonrasında siyasi yollarla krize çözüm bulunması temelinde çok sayıda girişim başlattı. Ancak bu girişimler ilan edilen ateşkeslerin bir türlü kalıcı hâle getirilememesi nedeniyle başarısız oldu. Bu kap-

samda dönemin BM Suriye Özel Temsilcisi Kofi Annan koordinatörlüğünde 30 Haziran 2012'de Suriye iç savaşı ile ilgili ilk uluslararası zirve olarak tarihe geçen Cenevre Müzakereleri başlatıldı. Cenevre sürecinin en büyük zaafı çok geniş katılımlı olması ve sahada doğrudan nüfuza sahip aktörleri içermiyor olmasıydı. Bu nedenle Cenevre sürecinde somut bir başarı sağlanamadı.

Buna paralel olarak, 2017 yılında Suriye krizine çözüm bulmak amacıyla Türkiye, Rusya ve İran garantörlüğünde Astana Süreci başlatıldı. Bu süreçte Türkiye, Suriyeli muhaliflerin; Rusya ve İran ise Suriye rejiminin garantörlüğünü üstlendi. Astana Süreci'nin Cenevre'den temel farkı daha az katılımlı ancak sahada gerçek nüfuza sahip aktörleri bir araya getirmeydi. Bu süreç, Suriye rejimi ve muhalifler arasında kalıcı ateşkes sağlanması, silahlı çatışmaların sonlandırılması ile siyasi çözüme geçilmesi, Suriye toprak bütünlüğünün korunması ve Suriye'deki terör örgütlerine karşı mücadele

edilmesi gibi temel prensipler üzerine inşa edilmişti. Bu çerçevede muhaliflerin kontrol ettiği İdlib, Hama kırsalı, Humus kırsalı, Doğu Guta ve Dera'da "çatışmasızlık bölgeleri" oluşturuldu. Ancak Suriye rejimi, Rusya ve İran destekli milis gruplar, terör örgütlerinin varlığını gerekçe göstererek İdlib dışındaki çatışmasızlık bölgelerinin tamamını sırayla kontrol altına almayı başardı. Bu operasyonlar neticesinde söz konusu bölgelerde yaşayan sivil halk ve silahlıların büyük çoğunluğu, imzalanan ateşkes anlaşmaları çerçevesinde başta İdlib olmak üzere Türkiye kontrolü altındaki bölgelere gönderildi.

Astana Süreci, Suriye askerî sahnesinde önemli değişimler yaratırken siyasi çözüme geçiş açısından da kritik bir adım atılmasına imkân sağladı. Bu kapsamda Suriye'nin yeni anayasasının yazımı için 150 kişilik Suriye Anayasa Komitesi oluşturuldu. 150 kişilik komitenin 50 üyesi Suriye rejimini, 50 üyesi ise Suriye muhalefetini temsil etmekte. Kalan 50 kişi ise bağımsız/tarafsız sivil toplum üye-



leri arasından seçildi ve komite ilk toplantısını 29-30 Ekim 2019 tarihlerinde Cenevre’de gerçekleştirdi. Komite son toplantısını Ocak 2021 ayında gerçekleştirdi ve bu toplantılarda henüz somut bir ilerleme sağlanamadı.

DIŞ AKTÖRLERİN MÜDAHALELERİ

Suriye krizi patlak verdiğinde genel beklenti rejimin 6 aydan kısa bir sürede yıkılacağı yönündeydi. Bunun gerçekleşmemesinin en temel nedeni Rusya ve İran’ın Suriye rejiminin yıkılmasını hayati bir tehdit olarak görüp Şam’ı diplomatik, askerî ve ekonomik açıdan desteklemeleridir. Rusya, krizin ilk yıllarında siyasi ve diplomatik açıdan destek verdi. BM Güvenlik Konseyinin daimî üyesi olması sayesinde BM nezdinde Suriye rejimi aleyhine alınan tüm kararları veto etti. İran ise Suriye krizinin silahlı boyutunun öne çıkması ile dış politikasında etkin olarak kullandığı “vekiller aracılığı ile savaş” yöntemini uygulamaya koydu. İran hâlen resmî bir şekilde Suriye iç savaşına müdahil olmamıştır. Ancak İran’ın çok sayıda üst düzey subayı ve askerleri Suriye sahasında hayatını kaybetmiştir. İran, esas olarak Suriye rejiminin zaman içinde yaşadığı savaştan açığı kapatmak konusunda rol oynadı. İran bu açıdan farklı ülkelerden Şii milis grupları Suriye sahasına sürdü. İran tarafından örgütlenen, desteklenen, eğitilen ve liderlik edilen Şii milis gruplar Suriye ordusu ile birlikte muhaliflere karşı hemen her cephede mücadele etti.

Suriye krizine doğrudan askerî müdahalede bulunan ikinci aktör Amerika Birleşik Devletleri (ABD)



oldu. 2014 yılı ortası itibarıyla IŞİD terör örgütünün Irak ve Suriye’de geniş alanları ve kaynakları kontrol eder hâle gelmesi ile ABD ve genel anlamda Batı’nın Suriye’deki birinci önceliği IŞİD ile mücadele hâline geldi. Bu kapsamda ABD öncülüğünde Eylül 2014 tarihinde “IŞİD ile Mücadele Koalisyonu” kuruldu. IŞİD, koalisyonun kurulduğu tarihe paralel YPG’nin kontrolündeki Ayn el-Arap’a (Kobani) operasyon başlatmıştı. ABD’nin IŞİD ile mücadele stratejisinin temelini ise “IŞİD’le sahada mücadele eden güçlere havadan destek sağlanması” oluşturuyordu. Bu kapsamda IŞİD’in Ayn el-Arap kuşatması ABD-YPG ittifakının da başlangıcını oluşturdu. YPG, ABD’nin sağladığı hava desteği ile önce Ayn el-Arap’ı elde tutmayı başardı ve ABD’nin artan desteği ile Fırat’ın doğusundaki tüm IŞİD alanlarını kendi kontrolü altına almayı başardı. ABD-YPG ortaklığının IŞİD ile mücadelede sağladığı başarı sayesinde ittifak giderek derinleşmişti. Bu süreçte ABD’nin Suriye’deki önceliği YPG eliyle oluşturulan ve Suriye topraklarının dörtte birine tekabül eden Fırat Nehri’nin doğusundaki alanlara siyasi statü kazandırılması olmaya başladı.

Suriye krizine doğrudan müdahil olan üçüncü aktör ise Rusya oldu. Suriye rejimi 2015 yılı son çeyreği itibarıyla muhaliflerle mücadeleyi sürdürme konusunda bir sıkıntı içine girmiş ve dengeler değişmediği sürece muhaliflere karşı ilerleme sağlaması zorlaşmıştı. Tam da böyle bir noktada İran’ın da ikna çabaları sonucunda Rusya, Eylül 2015’te Suriye’ye asker göndermeye başladı. Rusya’nın askerî müdahalesi iç savaşta askerî dengeleri Şam lehine değiştirdi ve takip eden 3 yıl içinde muhaliflerin kontrolündeki Halep şehir merkezinin doğusu, Hama kırsalı, Humus kırsalı, Şam’ın banliyösü Doğu Guta Dera ve İdlib’in bazı bölümleri Suriye rejiminin kontrolüne geçti. Rusya elde ettiği askerî başarıya karşılık olarak Suriye rejimi bölgelerinde çok ciddi askerî, siyasi ve ekonomik nüfuz elde etti. Rusya’nın en somut kazançlarında biri ise Doğu Akdeniz kıyısında yer alan Hmeymim Hava Üssü ve Tartus Deniz Üssü’nün 50+50 yıllık kullanım haklarını elde etmesi oldu.

Suriye krizine doğrudan askerî müdahalede bulunan bir diğer aktör ise Türkiye oldu. Türkiye’nin askerî müdahalesinin arka planın-

da ise iki neden yatmaktaydı. Bunlardan birincisi Türkiye-Suriye sınırında YPG ve IŞİD terör örgütlerinin tek taraflı olarak egemenlik ilanında bulunması ve Türkiye'nin güvenliğine dönük stratejik tehdit oluşturmalarıydı. İkinci neden ise Suriye'den göç eden sivil sayısının kritik eşiğe ulaşması ve Türkiye'nin yeni göç dalgalarını Suriye toprakları içinde karşılama arayışı. Türkiye bu kapsamda yerel mütefiki ÖSO güçleri ile birlikte ilki Ağustos 2016 tarihinde IŞİD'e karşı "Fırat Kalkanı", ikincisi Ocak 2018 tarihinde YPG'ye karşı "Zeytin Dalı" ve üçüncüsü de Ekim 2019 tarihinde yine YPG'ye karşı "Barış Pınarı" askerî harekâtlarını gerçekleştirdi. Bu harekâtlar neticesinde Afrin'den Cerablus'a uzanan hat ve yaklaşık 40 km derinlikte Türkiye ve ÖSO denetiminde fiili bir güvenli bölge oluştu. Bunun yanı sıra IŞİD ve YPG terör örgütleri ile sınırdaşlığa büyük oranda son verildi. Türkiye'nin son askerî angajmanı İdlib'de gerçekleşti. Türkiye Suriye rejiminin İdlib'i "parça parça ele geçirme" stratejisine karşı koyabilmek için ilk aşamada Rusya üzerindeki diplomatik gücünü kullanmaya çalıştı ancak bu çabalar kısa süreli ateşkesler dışında sonuç üretmedi. Türkiye, Marat el-Numan sonrasında ilk kez "İdlib'de askerî güç kullanabiliriz" mesajı vermeye başladı. TSK bu açıklamayı takiben İdlib'e yoğun bir askerî konuşlanma gerçekleştirmeye başladı. Rusya ve Suriye rejiminin karşı hamleleri ile tırmanan gerginlik TSK'nın Şubat 2020 sonunda "Bahar Kalkanı Harekâtı"nı başlatması ile sonuçlandı. Bu askerî operasyon sonucunda İdlib'de yeni bir dengeye ulaşıldı ve bu denge

üzerinden Türkiye ve Rusya 2018 yılında imzalanan Soçi Mutabakatı'nı güncelleyecek şekilde yeni bir anlaşmaya imza attı. Bu anlaşma neticesinde kabaca M-4 ve M-5 otoyollarının taraflar arasında yeni ateşkes sınırı olacağı ve bu otoyollar üzerinde Türk ve Rus ordularının ortak devriye gerçekleştirileceği yeni bir düzenleme üzerinde uzlaşıldı.

“

Suriye krizinin çözümü dendiğinde rejim ve muhalifler arasındaki çatışmaların sonlandırılması, iç savaş ortamından faydalanarak güç kazanan el-Kaide ve PKK bağlantılı terör örgütlerinin ortadan kaldırılması, yabancı terörist savaşçılar sorunu, Suriyeli mültecilerin ülkelerine dönüşü, dış güçlerin askerî varlığının geleceği, Şam'ın otoritesi dışında kalan alanların statüsü gibi karmaşık sorunlara çözüm bulunması gerekmektedir.

”

BUNDAN SONRA BİZİ NE BEKLİYOR?

10 yıldır devam eden Suriye krizi, siyasi tarihin en karmaşık sorunlarından biri hâline gelmiştir. Buna bağlı olarak yine tarihin en ağır insani krizlerinden birine neden olmuştur. Sorunun karmaşıklığının nedeni çok boyutlu ve aktörlü olmasında kaynaklanmaktadır. Suriye krizinin çözümü dendiğinde rejim ve muhalifler arasındaki çatışmaların sonlandırılması, iç savaş ortamından faydalanarak güç kazanan el-Kaide ve PKK bağlantılı

terör örgütlerinin ortadan kaldırılması, yabancı terörist savaşçılar sorunu, Suriyeli mültecilerin ülkelerine dönüşü, dış güçlerin askerî varlığının geleceği, Şam'ın otoritesi dışında kalan alanların statüsü gibi karmaşık sorunlara çözüm bulunması gerekmektedir. Bu karmaşık sorunların taraflarına baktığımızda ise Suriye, Rusya, Türkiye, İran, ABD, İsrail gibi devletlerin doğrudan müdahil olduğu ve bunun yanı sıra Suriyeli muhalifler, Şii milisler ve terör örgütleri (el-Kaide bağlantılı gruplar ve YPG) gibi devlet dışı aktörlerin yer aldığı karmaşık bir denklem karşımıza çıkmaktadır. İşi daha da karmaşıklaştıran aktörlerin bir alanda iş birliği yaparken diğer bir başlıkta rekabet edebiliyor olmalarıdır. Bütün bu olumsuz tabloya rağmen 2021 yılı itibarıyla Suriye'de güç dengesinin ve ülke içindeki fiili sınırların oluşmaya başladığı söylenebilir. Buna bağlı olarak geçmiş ile kıyaslandığında çatışmaların seviyesinde önemli bir azalma yaşanmaktadır. Bundan sonraki süreçte muhtemel çatışma alanları İdlib ve Fırat'ın doğusunda YPG kontrolündeki bölgeler olacaktır. Önümüzdeki süreçte gündeme gelecek yeni başlıklar Suriye'nin yeni anayasasının yazımı, siyasi çözüm çabalarının hızlandırılması, Suriye'nin yeniden yapılandırılması için çalışmaların başlatılması ve Suriyeli mültecilerin evlerine dönüş şartlarının oluşturulması olacaktır. Ancak hâlen Suriye krizinin kısa vadede çözümünü mümkün olmadığı, ülkenin artçı sorunlar ile çok uzun yıllar baş etmek durumunda kalacağı öngörülebilir. ■